

'Wij zijn een volkje van vitters'

*Passages uit een interview met Jan Renkema door Ruud Kamphoven
Eindhovens Dagblad, 6 juli 1996.*

De begroeting en de aanloop tot het interview worden meteen 'taalkundig' ontleed. Daarmee bedoelt Renkema iets anders dan onderwerp, gezegde en lijdend voorwerp. "Kijk, dat zijn nou de eerste zinnen van een gesprek. Waarom zeg je die zo, hoe komt dat over, waar zit 'm dat in? Het bepaalt meteen de sfeer. Onderzoeken waar dat aan ligt, dat maakt taalkunde zo boeiend."

Geen zachte g

Jan Renkema. Friese vader, Groningse moeder, in Drenthe opgegroeid in een gereformeerd gezin. "Je kunt met recht zeggen dat ik een Noorderling ben." Studeerde Algemene Taalwetenschap aan - natuurlijk - de Vrije Universiteit van Amsterdam. "En daar kwam je dan als iemand 'van de hei' in de grote stad. Je vraagt om een pilsje, en je krijgt meteen te horen: "Jij komt zeker de Marthinitoorn vaak van dichtbij gezien", uitgesproken met die natte t en ingeslikte uitgang." En nu dan verbonden aan de Universiteit van Tilburg in het katholieke zuiden. De zachte g heeft hij nog niet overgenomen, maar verder hoor je weinig noordelijks meer. Alleen dat 'srijven, zonder de ch uit te spreken, klinkt de zuiderling wat onwennig in de oren. Prof. Renkema houdt zich nu vooral bezig met taalonderzoek en met begeleiding van de studenten. Geeft colleges, schrijft boeken over taal, doet vaak onderzoek op verzoek van buitenaf. "Komt deze tekst goed over? Hoe kan het beter?", is dan de vraag. Maar wordt ook geraadpleegd door mensen die zich door bepaalde publiciteit in hun imago aangetast voelen. Had die publiciteit anders gekund?

Het ontstaan van een boek

Een huis vol kastenwanden met boeken. In zijn werkkamer anderhalve meter Woordenboek der Nederlandsche Taal op de bovenste plank, en rijen taal- en woordenboeken. "Ik heb studeren altijd leuk gevonden. En schrijven. Misschien hebben ze mij daarom gevraagd de Leidraad te schrijven bij het Groene Boekje, met de nieuwe spelling. Ik heb kennelijk een goede pen om iets uit te leggen aan een groot publiek."

De Schrijfwijzer is zijn bekendste boek. Een handboek voor duidelijk taalgebruik, waarvan de eerste druk in 1979 verscheen. Het was voor (toen nog) drs. Renkema de ene helft van zijn promotie. De andere helft was een dissertatie over de 'Taal in Den Haag'. Die Schrijfwijzer is op een wat vreemde manier tot stand gekomen. Toen hij begin jaren zeventig leraar in Amsterdam was, hoorde hij van de oprichting van de Commissie Duidelijke Taal in Den Haag. Dat was in 1973, en daar zat dr. Anne Vondeling, voorzitter van de Tweede Kamer, achter. Renkema vroeg schriftelijk om informatie, kreeg antwoord, schreef weer terug met het nodige commentaar erbij, en werd uitgenodigd voor een gesprek. Daar zat hij dan als 24-jarige bij de grote Anne Vondeling. Het klikte: Jan Renkema werd aangesteld als taalkundig adviseur van de Tweede Kamer. Met de opdracht te bestuderen waarom ambtenaren moeilijker schrijven dan bijvoorbeeld journalisten, en hoe dat verbeterd zou kunnen worden. Hij moest Kamerstukken becommentariëren, schreef voorbeelden hoe het beter kon, herschreef de Troonrede: "Want iedereen kan er via de televisie bij zijn als die wordt voorgelezen, en dus moet dat een begrijpelijk stuk zijn", vond de Commissie Duidelijke Taal. En Vondeling was het met hem eens. "Maar dat adviseurschap werkte niet goed bij de ambtenaren. Die vonden mij maar een paladijntje van de Kamervoorzitter en dachten: wat moeten we toch met die jongen. Vondeling gaf mij toen het advies een boek te schrijven voor

de ambtenaren hoe het dan wel moest. Ik pakte dat op en stelde de 'Schrijfwijzer' samen.

Maar waarom zijn lezers, krantenlezers bij voorbeeld, zo fel op fouten?

"Tja,... we zijn een volkje van vitters. Wij vinden het leuk om op- en aanmerkingen te maken, vooral over details. Als je iets slecht vindt in een tekst, dan is dat vaak moeilijk te beschrijven, dat kun je niet pakken, dat is een gevoel. En dan zoeken we een detail om toch iets over die tekst te zeggen. Met die verschuiving naar het detail, naar een kleine taalfout, kunnen we toch uiting geven aan een algemeen gevoel van onbehagen. Mensen zijn ook vaak heel onzeker, en houden zich het liefst vast aan normen die ze zelf met veel moeite hebben aangeleerd. Dan zien ze een fout in de tekst. Dat is toch tegen de norm! Waarom doet mijn krant dat? En dan schrijven ze een boze brief naar die krant over bijvoorbeeld een fout in een woordafbreking."

Er is een nieuwe trend: de taaladviesbureaus. Ze schieten als paddestoelen uit de grond. Een verheugende ontwikkeling?

Renkema begint te lachen: "Ja natuurlijk! Ik leid de mensen voor die bureaus zelf op. Het heeft te maken met het feit dat iedereen denkt dat hij kan schrijven. Iedereen kan ook wel een bericht maken, maar is dat dan ook goed? Nee, want kort en helder schrijven is ontzettend moeilijk. Vooral bedrijven willen dat schrijven van teksten en handleidingen uitbesteden. Aan tekstschrijvers, aan speciale bureaus die in opdracht schrijven of adviezen geven. En dat is wel nodig, want kijk maar eens naar de bergen beschreven papier die nu het licht zien. Dat zijn gigantische hoeveelheden vergeleken met dertig jaar geleden. De mensen worden meer en meer gedwongen om van alles op te schrijven. De standaard-opleidingen daarvoor zijn onvoldoende, daar is een voortgezette opleiding voor nodig. Schrijven is een ambacht geworden."

Wordt het met al die taalbureaus dan niet vreselijk saai: één grote taalkundige eenheidsworst?

"Nee, want dan doen die bureaus het niet goed. Als taaladviseur moet je voor elk bedrijf, elke opdrachtgever, een eigen stijl ontwikkelen. Goede bureaus laten hun mensen ook eerst op de werkvloer kijken. De sfeer opsnuiven in zo'n bedrijf, praten met de mensen. Dat is nou net het leuke van het werk van taaladviseurs: je kruipt in twee huiden, die van de opdrachtgever, en die van de doelgroep die je wilt bereiken."

Zijn de grote Nederlandse en Vlaamse schrijvers nou zoveel beter gaan schrijven de laatste decennia?

Renkema vindt van niet. Grote dikke boeken, prachtige literatuurprijzen, enorme publiciteit, dat wel. "Maar eindelijk, eindelijk heeft iemand nu eens durven wijzen op de stijl van bijvoorbeeld W.F. Hermans en de fouten daarin aangetoond." Renkema duidt op het artikel van Pieter Nieuwint, docent taalvaardigheid in Tilburg, in het boek 'Schrijfwijsheden' dat speciaal ter gelegenheid van de 300.000ste Schrijfwijzer werd samengesteld. Nieuwint toont aan dat W.F. Hermans bepaald niet de grootste stilist van het Nederlandse taalgebied is. Zijn stijl is vaak hoekig, houterig en in zijn boeken staan soms 'worstzinnen waar zelfs een beginnend opstelschrijver zich voor zou moeten schamen'. Renkema geeft hem groot gelijk. En er zijn er meer. "Nee, ik noem geen namen, ik speel niet óp de man maar met taal."

Waarom is taal zo boeiend?

Hoe werkt taal, wat is de functie ervan, hoe verschillend worden dingen weergegeven, wat voeg je toe in allerlei variaties? Wat zit er achter de taal, wat staat er tussen de woorden? Taal is een boeiend vak. Renkema kan er maar niet vanaf blijven. In zijn vrije tijd is hij bezig met ... taal. Met bijvoorbeeld een vertaling van het Hooglied uit het Hebreeuws. "Ik heb ook een

beetje Hebreeuws gestudeerd. Een prachtige taal. Heel anders dan het Nederlands, je moet in die taal heel anders gaan denken. Hoe breng je die sfeer van dat Hooglied nou in het Nederlands zo goed mogelijk over? Daar gaat het mij om."

Terug naar de taalkritiek. Praat je over de stijl waarin iets geschreven is, dan praat je over iets heel anders. Renkema: "Stijl is iets waarderends. Mensen die echt stijl hebben, vallen net buiten de regels. Dat kun je proberen te beschrijven, maar dat is dan altijd een subjectief oordeel. Probeer maar eens te beschrijven hoe iemand loopt: de houding, de lengte van de passen, de bewegingen. Je kunt dan zeggen dat iemand veerkrachtig loopt. Maar waar zit dat nou precies in?"

Verloedert de taal? Het barst van de Engelse woorden en begrippen, vreemde constructies, enzovoort.

Renkema gelooft daar niet in. "We hebben altijd invloed van buitenaf gehad. Het Nederlandse taalgebied is maar klein. Er komen natuurlijk nieuwe woorden binnen, vaak vanuit het Engels. Als die jarenlang blijven bestaan, dan is dat een vorm van taalverrijking. En anders verdwijnen ze vanzelf. Taal leeft. Op dit moment verdwijnen er veel woorden omdat ze niet meer gebruikt worden. In de agrarische sector bij voorbeeld en in de grafische sector. Bij nieuwe woorden gaat het meestal om modieuze taal, van bepaalde groepen. Goed voor cadeauboekjes, maar ze houden het op den duur niet vol in het Nederlands."

Na een lang gesprek komen we beiden tot de conclusie dat taal zoveel moois heeft. Zoveel 'schoons'. Je vindt dat per definitie in de poëzie. De schoonheid van de taal, daar moet je gevoel voor hebben. Dat is persoonlijk. Er zijn nog maar weinig jongeren, weinig studenten die dat gevoel ontwikkeld hebben. Dat moet geleerd worden, en daar blijft het onderwijs helaas vaak in achter.

"Dat iets slecht is, daar kunnen wij als taalvitters uitgebreid over praten. We hebben bij de Taalunie eens een prijs in willen stellen voor goed taalgebruik. Er kwamen nauwelijks inzendingen binnen. Jammer. De beste ingang tot kennisoverdracht is de ontroering door de schoonheid."